

Angst voor risico's en medialogica*

Jaap Van Vliet

Stel je voor: je komt als reclasseringswerker op een maandagochtend op kantoor en met het eerste telefoontje dat je krijgt doorverbonden hoor je dat een van je cliënten, een tbs'er met proefverlof, op het politiebureau zit. Hij heeft het afgelopen weekend zijn vriendin gedood. Je zegt nog: 'Maar hij heeft helemaal geen vriendin.' 'Nee, nu niet meer', zegt je onwetende collega, die de vroeghulp heeft gedaan.

Meer dan dertig jaar geleden begeleidde ik bij de reclassering deze tbs'er in zijn proefverlof en ik schreef het bovenstaande jaren geleden in PROCES als inleiding op een artikel over professionalisering binnen de reclassering.¹ Dezelfde gebeurtenis kan ook dienen als illustratie bij de veranderingen die plaatsvinden in de berichtgeving rondom criminaliteit en in het bijzonder ook de tbs.

Toen de beschreven gebeurtenis plaatsvond, was er nauwelijks sprake van berichtgeving over het gebeurde in de pers: er verschenen een paar stukken in de krant, de minister hoefde zich niet in de Tweede Kamer te verantwoorden, laat staan dat hij dreigde te worden weggestemd. Ook mijn toenmalige directie en beleidsmedewerker waren niet onder de indruk. 'Je zult wel iets verkeerd gedaan hebben', werd mij gezegd en het was uiteindelijk voor mij en mijn team mogelijk lering uit het gebeurde te trekken.

Hoe anders dan dertig jaar geleden is de situatie nu wanneer er door een cliënt, en zeker een tbs'er, een ernstig delict is gepleegd. Het ministerie van Justitie en Veiligheid, de pers, de politiek, diverse inspecties en niet te vergeten de eigen organisatie zullen alles en alle betrokken professionals onder een vergrootglas leggen en kijken of alle procedures zijn gevolgd. De vraag in de media zal vooral zijn wie hier verantwoordelijk kan worden gesteld en zo mogelijk zal worden ontslagen in plaats van de feiten te willen kennen.

Al weer ruim tien jaar geleden leidde het doden van Jesse Dingemans door Julian C., een gebeurtenis die breeduit in de media werd besproken, al tot het ontslag en overplaatsing van enkele reclasseringsmedewerkers die zich niet aan alle procedures hadden gehouden. Ongeacht of de reactie op het gebeuren wel of niet terecht was, zeker is wel dat de media hierin een rol hebben gespeeld en dat het tezelfdertijd, behalve tot zorgvuldiger handelen, ook heeft geleid tot risicovermijdend gedrag bij reclasseringswerkers. Ook in de tbs viel dit te constateren en mede

* Dr. Jaap A. van Vliet is zelfstandig gevestigd onderzoeker en adviseur en lid van de redactie van PROCES.

1 J.A. van Vliet, 'Chainmanagement of changemanagement in de tbs? De reclasseringswerker tussen stilstand en verandering, tussen toezicht en rehabilitatie', PROCES 2010, 3, p. 141-147.

daardoor werd de behandelduur gedurende jaren langer dan noodzakelijk. Terwijl in de loop der jaren de inschatting van recidiverisico's, zowel binnen het tbs-veld als de reclassering, steeds meer werd geprofessionaliseerd, werd mede door de invloed van de media naar mijn ervaring geruime tijd de focus vaak meer op risico's gericht dan op het leerproces, de ontwikkelingsmogelijkheden van de cliënt of tbs'er. Gestructureerde risicotaxatie, gekoppeld aan een professioneel oordeel, geeft dan weliswaar betrouwbaardere informatie over te verwachten risico's, maar er zijn kennelijk toch ook flinke beperkingen, met name wanneer angst voor het maken van fouten gaat meespelen in het professionele oordeel. Risico's lijken, vooral als het gaat om crimineel gedrag, maatschappelijk nauwelijks meer te worden getolereerd. Ook bij de discussie over 'verward gedrag' of 'verwarde personen' speelt dit een rol. Deze verwarde personen, vaak mensen met psychische stoornissen, waren er altijd al, maar sinds enkele jaren lijken deze personen steeds meer te worden gezien als een gevaar voor de openbare orde en daarmee te worden gecriminaliseerd.²

Ik verbaasde mij ook over een artikel in mijn regionale krant met de titel: 'Politie houdt horrorclown Elderveld aan'. Het bericht luidde aldus: "Afgelopen donderdag en vrijdag zijn er in Arnhem een aantal meldingen van een persoon met een eng clownsmasker geweest", aldus de politie. "Deze persoon heeft een aantal mensen, waaronder kinderen, flink laten schrikken. Wij hebben een onderzoek ingesteld naar aanleiding van deze meldingen." Een oplettende wijkbewoner heeft de politie camerabeelden gestuurd van de persoon op zijn fiets. "Aan de hand hiervan hebben wij een persoon herkend. Wij hebben deze persoon uiteindelijk aangetroffen in de wijk Elderveld met het clownsmasker." Het bleek om een minderjarige jongen te gaan. De politie zegt een goed gesprek met hem en zijn ouders te hebben gehad. Het masker is in beslag genomen.³ Hier lijkt de criminalisering van onschuldig kinderspel aan de orde. Of vergis ik mij en is hier sprake van een onacceptabele gebeurtenis?

Politici van links tot rechts zijn geneigd in de steeds weer terugkerende commotie die ontstaat bij een opzienbarend delict, in de (sociale) media hun afschuw uit te spreken en zo mogelijk met initiatieven te dreigen of te komen om risico's nog meer uit te bannen, waardoor dit soort zaken nogal eens leidt tot nieuwe wet- en regelgeving die niet is gebaseerd op een goede analyse, maar op incidenten.⁴ Om met Barack Obama te spreken: 'Het is voor politici gewoonte geworden om angst voor criminaliteit te gebruiken om stemmen te winnen.'⁵

Het risico negatief in het nieuws te komen is altijd aanwezig, maar dat mag naar mijn mening geen reden zijn om niet professioneel aan de slag te gaan. Niet omdat risico's er niet zijn of mogen zijn, maar omdat de professional met de reclasseringscliënt en de tbs'er moet samenwerken in een situatie die zowel voldoende ontwikkelingsruimte als voldoende veiligheid biedt. Gezien het

2 Zie bijv.: B. Koekoek, *Verward in Nederland. Hoe we omgaan met mensen met psychische stoornissen*, Houten 2017.

3 *De Gelderlander* 13 oktober 2018.

4 Zie mijn PS 'Een blijvende voetafdruk' in *PROCES* 2017, 6 p. 448-450.

5 Geciteerd in: H. de Bruijn, *Barack Obama en de kunst van de politieke toespraak. Over politiek, geloof en de raciale verhoudingen*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2009.

gegeven dat er binnen een justitieel kader wordt gewerkt, zal handhaving van afspraken altijd een voorwaardelijke rol spelen. Maar handhaving van afspraken is een middel en niet het doel van het hulpverleningsproces.

Al in 2006, naar aanleiding van een aantal ontsnappingen uit de tbs-klinieken, publiceerde de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO, de huidige Raad voor Volksgezondheid en Samenleving) een rapport onder de titel *Ontsnappen aan de medialogica*⁶, mede als input voor het toen lopende parlementaire onderzoek naar de tbs, onder voorzitterschap van Arno Visser. Het rapport is nog verrassend actueel en de aanbevelingen verdienen het om nogmaals te worden gelezen en overwogen.

Een actuele conclusie is: 'Medialogica is een gegeven, maar dat betekent niet dat bepaalde negatieve gevolgen van die medialogica onafwendbaar zijn. Eenvoudige oproepen aan politici, journalisten en burgers om hun gedrag te veranderen, zullen weinig effect hebben. Beter is het om mechanismen te vinden die de negatieve invloeden verminderen en meer balans brengen op het publieke speelveld waarin burgers, media en overheid zich bevinden.'⁷

Het advies van de RMO om het gegeven van medialogica te erkennen, maar daar als betrokken actoren (politici, bestuurders, tbs-klinieken, mediaorganisaties) een eigen verantwoordelijkheid in te nemen is echter weliswaar terecht, maar gezien de ontwikkelingen van de afgelopen jaren, de politieke mores en de invloed van de sociale media niet meer helemaal bij de tijd. Met name de oproep aan politici doet in deze tijd wat gedateerd aan: 'Ook politici tot slot kunnen – gegeven hun electorale en representatieve belangen en noodzakelijk gebruik van de media daarbij – algemene gegevens in plaats van (enkel) incidenten een grotere rol laten spelen in hun reacties en agenda- en besluitvorming. Zij zouden bovendien kunnen onderzoeken of de huidige incentives die hun eigen omgeving geeft om een bepaalde rol in de medialogica te nemen wel de meest wenselijke zijn. Wij denken daarbij aan de organisatie van parlementaire werkzaamheden, de partijorganisatie (formeel en informeel) en de mogelijkheden om met kiezers te kunnen communiceren.'⁸

Het risico dat een reclasseringscliënt, een tbs'er of een gedetineerde (zoals Michael P.) een niet verwachte criminele daad pleegt, blijft altijd aanwezig. De professional in het justitiële veld wordt door de aard van het werk in een positie gebracht om in deze onzekere situaties met meer of minder risicovolle mensen te werken. Dat vraagt om voldoende support vanuit de eigen organisatie, de politiek en vanuit de samenleving. Maar vanwege de angst voor risico's en de toegenomen macht van de (sociale) media lijkt dit lastiger dan ooit.

6 Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *Ontsnappen aan de medialogica. Tbs in de maatschappelijke beeldvorming*, Amsterdam: uitgeverij SWP 2006, of te lezen via www.raadrvo.nl/uploads/docs/Ontsnappen_aan_medialogica.pdf.

7 Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling 2006, p. 39.

8 Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling 2006, p. 41.